

59 רָפָה – מועיל לרפאותו, וְלֹאָהּ – לחולי אחר, הוא קָשָׁה – מוֹק, כגון
 60 שיפה ללב ורע לעיניים. אָבֵל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוא אֵינוֹ בֵּן, אלא נָתַן
 61 תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל שהיא סֵם חַיִּים לְכָל גּוֹפוֹ של אדם, ואין בה נזק כלל,
 62 שְׁנֵאמַר 'לְכָל בָּשָׂר מִרְפָּא'.
 63 הגמרא שבה לעסוק בענין לימוד התורה בקול: אָמַר רַב אָמִי, מֵאִי
 64 דְּבָתִּיב – מה היא כוונת הכתוב (משלי כב יח) 'כִּי נָעִים כִּי תִשְׁמְרֶם
 65 בְּכַמְנָךְ וּבְנֵי יַחְדֵּי עַל שִׁפְתֶּיךָ', אִמְתִּי דְּבָרִי תוֹרָה נָעִימִים לָךְ, בְּזִמְנָא
 66 שֶׁתִּשְׁמְרֶם בְּכַמְנָךְ – ששמורים הם אצלך ואינם משתכחים ממך.
 67 וְאִמְתִּי תִשְׁמְרֶם בְּכַמְנָךְ – ובאיזה אופן ישתמרו דברי תורה אצלך,
 68 בְּזִמְנָא שִׁיבֹנוּ וַיְחִדּוּ עַל שִׁפְתֶּיךָ – אם אתה מסדרם ומוציאם בשפתיך
 69 בקול, ולא בגימגום ובלחישא.
 70 רַבִּי יוֹרְאָה אָמַר, מִהֲבָא – ממקרא זה יש ללמוד את חשיבות הדבר
 71 שיהיה הלימוד ערוך ומסודר בפיו של הלומד. נאמר (משלי טו כג)
 72 'שִׁמְחָה לְאִישׁ בְּמַעֲשֵׂה פִּי' וְדָבָר בְּעֹתָ מִה מוֹב, ויש לדרוש את דברי
 73 הכתוב כך, אִמְתִּי יֵשׁ שִׁמְחָה לְאִישׁ בתלמודו, בְּזִמְנָא שֶׁמַּעֲשֵׂה כְפִיו –
 74 שיש לו מענה כאשר שואלים ממנו דבר הלכה, והיינו כאשר הוא
 75 מסדר את תלמודו בפיו.
 76 לְשׁוֹן אַחֵר, אִמְתִּי יֵשׁ שִׁמְחָה לְאִישׁ בְּמַעֲשֵׂה פִּי – בלימודו, בְּזִמְנָא
 77 שְׁדָבָר בְּעֹתָ מִה מוֹב – כשיודע לדרוש הלכות חג בחג.
 78 רַבִּי יִצְחָק אָמַר, מִהֲבָא – ממקרא זה יש ללמוד את חשיבות
 79 הלימוד בקול. נאמר (דברים לז יד) 'כִּי קְרוֹב אֱלֹהִים הִדְבָּר מֵאֵד בְּפִיךָ
 80 וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹת', ויש לדרוש המקרא כך, אִמְתִּי קְרוֹב אֱלֹהִים הִדְבָּר
 81 מאד, בְּזִמְנָא שֶׁבְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ, כלומר, כאשר הלימוד שגור
 82 על פִּיךָ הרי הוא שמור בלבבך לעשותו.
 83 רַבָּא אָמַר, מִהֲבָא – ממקרא זה יש ללמוד את חשיבות הלימוד
 84 בקול. נאמר (תהלים כא א) 'תִּתְּנוּ לְבֹךְ נִתְּתָה לִי וְאֶרְשֶׁת שִׁפְתֵי בִל
 85 מִנְעֶתָ סִלְה', ויש לדרוש המקרא כך, אִמְתִּי תִתְּנוּ לְבֹךְ נִתְּתָה לִי –
 86 אימתי נותן הקדוש ברוך לאדם את תאוות ליבו לידע את התורה,
 87 בְּזִמְנָא שֶׁאֶרְשֶׁת שִׁפְתֵי בִל מִנְעֶתָ סִלְה – בזמן שאינו מונע ממנו
 88 להוציא הלימוד בשפתי, דהיינו, כשהקדוש ברוך הוא נותן בו
 89 דעת ללמוד בקול.
 90 הגמרא מקשה סתירה בדברי הכתוב 'תִּתְּנוּ לְבֹךְ נִתְּתָה לִי', רַבָּא
 91 רָמִי – הקשה סתירה בין שני חלקי הפסוק. בְּתִיב בתחילת הפסוק
 92 'תִּתְּנוּ לְבֹךְ נִתְּתָה לִי', דהיינו שהקדוש ברוך הוא נותן לאדם את
 93 רצונו מיד כשמבקש בליבו קודם שיוציא בקשתו בפיו, וּבְתִיב
 94 בהמשך הפסוק 'וְאֶרְשֶׁת שִׁפְתֵי בִל מִנְעֶתָ סִלְה', דהיינו, שאין
 95 הקדוש ברוך נותן לאדם את רצונו עד שישאל בשפתי.
 96 ומתוך רבא קושיא זו כך: אדם שוֹבֵה – שיש לו מזל טוב, מתקיים
 97 בו החלק הראשון של הפסוק 'תִּתְּנוּ לְבֹךְ נִתְּתָה לִי', דהיינו, שמיד
 98 כאשר הוא מתאווה לאיזה דבר נותן לו הקדוש ברוך הוא את
 99 רצונו, קודם שיבקש בפיו. אבל אם לֹא זָכָה, אזי מתקיים בו חלקו
 100 השני של הפסוק 'וְאֶרְשֶׁת שִׁפְתֵי בִל מִנְעֶתָ סִלְה', דהיינו, שיש לו
 101 להפציר ולבקש הרבה עד שתיענה בקשתו.
 102 לפי שנוכר בגמרא מקרא שנאמר בו תיבת 'סלה' מביאה הגמרא
 103 ברייתא בענין זה: תָּנָא דְּבִי – שנו ביישבתו של רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב,
 104 כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִקְרָא אַחַת מִן הַתִּיבוֹת 'נִצַּח' 'סִלְה' 'עֲדָה' וְעָדָה,
 105 הַכוּנָה הִיא לְדָבָר מִמִּנְשָׁךְ אֲחַת לֹא תִפְסֵק עוֹלָמִית – לעולם.
 106 ומבאר הברייתא שיש ללמוד זאת מכמה מקראות שבהם נסמכו
 107 תיבות אלו לתיבת 'לעולם', ודבר זה מלמדנו שאף הן אין להן
 108 הפסק לעולם. תיבת 'נִצַּח' מצינו שנשמכה לתיבת 'לעולם', דְּבָתִּיב
 109 (ישעיהו יג טו) 'כִּי לֹא לְעוֹלָם אֲרִיב וְלֹא לְנֶצַח אֶקְצוּךְ'. ולגבי תיבת 'סִלְה'
 110 מצינו כן, דְּבָתִּיב (תהלים מח ט) 'בְּאֶשֶׁר שִׁמְעֵנוּ בֶּן דָּאִינוּ, בְּעִיר ה'
 111 צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ, אֱלֹהִים יִבְנֶנָּה עַד עוֹלָם סִלְה'. ולגבי תיבת
 112 'עָדָה' מצינו כן, דְּבָתִּיב (שמות טו יח) 'ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד'.
 113 הגמרא מביאה כמה מימרות שאמר רבי אלעזר בענין לימוד
 114 התורה: (סִימָן עֲנִיָּקִים, לְחִייו, לְזוּחוֹת, חֲרוֹת). אָמַר רַבִּי (אלעזר)
 115 [אלעזר], מֵאִי דְּבָתִּיב – מה היא כוונת הכתוב (משלי טו א) 'עֲנִיָּקִים
 116 לְגִנְיָתֶיךָ', כלומר, מדוע נמשלו דברי תורה לשרשרת – ענֵקן

1 בְּקָשָׁה כִּיָּה – בעטת בו, אָמַרָה לָהּ, וכי לֹא בָּךְ בְּתוֹב על התורה,
 2 שהיא 'עֲרוּכָה כְּכָל וְשִׁמְרָה' (שמואל ב' כג ה), ודרשו חכמים, אִם
 3 התורה עֲרוּכָה כִּיָּה – [מאתיים ארבעים ושמונה] אָמַרְם שִׁלְךָ,
 4 דהיינו שאתה לומד בקול ומרגישים כל האיברים בלימודך, אז
 5 תורתך מִשְׁתַּמֶּרֶת ואינה משתכחת ממך, וְאִם לֹא – שאין אתה
 6 לומד בקול, אִינָה מִשְׁתַּמֶּרֶת.
 7 הגמרא מביאה מעשה נוסף בענין חשיבות הלימוד בקול: תָּנָא,
 8 תַּלְמִיד אַחֵר הָיָה לִּי לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שְׁהָיָה שׁוֹנֵה את תלמודו בְּלִחַשׁ,
 9 לְאֵחֶר שֶׁלֹּשׁ שָׁנִים שָׁכַח את תַּלְמוּדוֹ.
 10 הגמרא מביאה מעשה נוסף שאירע עם תלמיד של רבי אליעזר:
 11 תָּנָא, תַּלְמִיד אַחֵר הָיָה לִי לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שְׁנִתְחַיֵּב שְׂרִיפָה לְמָקוֹם –
 12 לשמים. אָמְרוּ בַּמַּלְאִי של מעלה, הִיחִיו לוֹ – יש לוותר לו על
 13 עונשו, מִשּׁוֹם שֶׁאֲדָם נָדוּל הוא שָׁמֵשׁ. כלומר, בזכות זה ששימש את
 14 רבי אליעזר הוא ניצל משריפה בבית דין של מעלה.
 15 הגמרא מביאה מימרא שאמר שמואל לרב יהודה בענין חשיבות
 16 הלימוד בקול: אָמַר לִיה שְׁמוּאֵל לְרַב יְהוּדָה, שִׁינָא – חריף ושנון,
 17 פִּתַּח פּוֹמִיךָ קָרִי – פתח פִּיךָ וקרא מקרא בקול, פִּתַּח פּוֹמִיךָ תִּנִּי –
 18 פתח פִּיךָ ושנה משנה בקול, כִּי הִיכִי דְּתַתְּקִינִים בִּיךְ – כדי שתשתמר
 19 תורתך ולא תשתכח, וְתוֹרִידָה חִי – ותאריך ימים, שְׁנֵאמַר (משלי ד כב)
 20 'כִּי חַיִּים הֵם לְמַצְאֵיהֶם וְלִכְל בָּשָׂר מִרְפָּא', ויש לדרוש מקרא זה
 21 כך, אֵל תִּקְרִי – אל תקרא 'לְמַצְאֵיהֶם' מלשון מציאה, אֵלָּא
 22 'לְמוֹצְאֵיהֶם' בְּפֶה, דהיינו, שהתורה נותנת חיים לאלו שלומדים
 23 אותה בקול.
 24 הגמרא מביאה מימרא נוספת שאמר שמואל לרב יהודה תלמידו:
 25 אָמַר לִיה שְׁמוּאֵל לְרַב יְהוּדָה, שִׁינָא – חריף ושנון, חֲטוּף וְאִבּוּל
 26 חֲטוּף וְאִשְׁתִּי – ורשתה, דְּעִלְמָא דְּאִלְיָנִי מִינִי – שהעולם הזה
 27 שאנו הולכים ממנו, בְּהִלּוּלָא דְּמִי – כחופה הוא דומה, שכשם
 28 ששמחת חתונה עוברת מהר, כן האדם היום ישנו בעולם ולמחר
 29 איננו. כלומר, אם יש לך מִמּוֹן השתמש בו לצורך בריאות גופך,
 30 ואל תקמץ ותחסוך לימים הבאים, שמה תמות קודם שיבואו ימים
 31 אלו.
 32 הגמרא מביאה מימרא נוספת בענין זה: אָמַר לִיה רַב לְרַב הִנְנָא,
 33 בְּנִי, אִם יֵשׁ לְךָ מִמּוֹן חֵטֶב לְךָ – השתמש בו לדברים שאתה נצרך
 34 להם, ואל תקמץ בשביל צורך ימים הבאים, לפי שֶׁאִין שְׁאִין בְּשָׂאוֹל
 35 [בקבר] תַּעֲנִנִי, כלומר, לאחר מיתתך אין אתה יכול להשתמש
 36 בממונך, וְאִין לְמִנּוֹת הַתְּמַמְהָה – אין למוות עיכוב, כי תאדם האדם
 37 מת. וְאִם אִתְּמַר אִינִי לְבִנִי חוֹק – [מוֹזוֹן], כלומר, אשייר ממוֹן לצורך
 38 מִנּוֹת בְּנִי, אין לך לעשות זאת, שיש שבהיותך בְּשָׂאוֹל [בקבר] מִי
 39 יָגִיד לְךָ אם נשאר הממוֹן בידם, שמה יאבדוהו. וְעוֹד, בְּנִי הָאִם
 40 דוֹמִים לַעֲשֵׂבֵי הַשָּׂדֶה, הָלָלוּ נִיצְנִיץ – [גדלים] וְהָלָלוּ נִזְכָּלִין – [מתים],
 41 כלומר, כל אחד מקבל מן השמים לפי מזלו, ולפיכך אין לך לדאוג
 42 על בניך, שכאשר הם גדלים גדילה עמם פרנסתם הנשפעת
 43 עליהם ממרומים.
 44 הגמרא מביאה מימרא של רבי יהושע בן לוי בענין סגולות העסק
 45 בתורה: אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי, אִדָּם הִסְתַּלַּף בְּדָרְךָ וְאִין עָמִיד לְוִיָּה
 46 – אנשים שילווהו, יַעֲסוֹק בְּתוֹרָה, שְׁנֵאמַר בה (משלי כו) 'כִּי לִוְיָתָן חֵן
 47 הֵם', דהיינו, שדברי תורה הם המללים אותו ונותנים לו חן. אדם
 48 שֶׁחֵשׁ כַּאֲב בְּרִאשׁוֹ יַעֲסוֹק בְּתוֹרָה, שְׁנֵאמַר בה 'כִּי לִוְיָתָן חֵן הֵם
 49 לְרִאשֵׁי'. חֵשׁ כַּאֲב בְּרִזּוֹנוֹ יַעֲסוֹק בְּתוֹרָה, שְׁנֵאמַר בה (שם) 'וְעֲנִיָּקִים
 50 לְגִנְיָתֶיךָ' – 'גרגרת' היינו הגרין. חֵשׁ בְּמִעֵיו – [בבטנו] יַעֲסוֹק
 51 בְּתוֹרָה, שְׁנֵאמַר בה (שם ג א) 'רְפָאוֹת תִּהְיֶה לְשִׁרְךָ', דהיינו לבטנך. חֵשׁ
 52 בְּעֵצְמוֹתָיו יַעֲסוֹק בְּתוֹרָה, שְׁנֵאמַר בה (שם) 'וְשִׁקּוֹ לַעֲצָמוֹתֶיךָ'. חֵשׁ
 53 בְּכָל גּוֹפוֹ יַעֲסוֹק בְּתוֹרָה, שְׁנֵאמַר בה (שם ד כב) 'לְכָל בָּשָׂר מִרְפָּא'.
 54 הגמרא מביאה מימרא נוספת במעלת התורה: אָמַר רַב יְהוּדָה בְּרַבִּי
 55 חֵינָא, מֵא וְיָהֵא שְׁלֵא כְּמִדַּת [דריך] הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוא מִדַּת בָּשָׂר
 56 וְדָם, דהיינו, שאין הקדוש ברוך הוא מתנהג עם בריותיו כדרך
 57 שמתנהג בשר ודם. מִדַּת בָּשָׂר וְדָם הִיא, שֶׁאִם אָדָם נוֹתֵן סֵם
 58 [תרופה] לְחִבְיָיו כדי לרפאותו מאיזה חולי, לֹאָהּ – [לחולי זה] הסם

42 **אמר רבא, איזיל ואפייסיה** – אלך ואפייסו לרב יוסף. **אזל אשכחיה**
 43 **לשמעיה דקא מוץ ליה קסא** – הלך ומצא לשמשו של רב יוסף
 44 שמוזג הוא לו כוס יין במים, **אמר ליה** – אמר לו רבא לשמשו של
 45 רב יוסף, **הב לי ואימיניה אנא** – תן לי למוזג לרב יוסף את הכוס.
 46 **הב ליה מוץיה** – נתן לו השמש את הכוס והוא מוזג במים.
 47 **בדפעייה** – כאשר טעם רב יוסף את היין המוזג במים, **אמר, דמי**
 48 **האי מוץא למוץא דרבא בריה דרב יוסף בר קסא** – דומה מזיגה זו
 49 למזיגתו של רבא בנו של רב יוסף בר קסא, שהוא בקי ליתן מים
 50 במדויק, אך לא ידע רב יוסף שרבא עומד לפניו, לפי שסומא היה.
 51 **אמר ליה רבא לרב יוסף, אנא הוא** – אני הוא רבא. **אמר ליה רב**
 52 **יוסף לרבא, לא תתיב אברקך** – לא תשב, אלא עמוד על רגליך,
 53 **עד דמפךשת לי הני קראי** – עד שתפרש לי אלו המקראות. **מאי**
 54 **דכתיב** – מה היא כוונת הכתוב (במדרב כא יח) **וּמִפְּקֶדֶת מִתְּנֶה**
 55 **וּמִמִּתְּנֶה נְחִילָא וּמִנְחִילָא כְּמוֹת וּמִכְמוֹת תִּנְיָא**. **אמר ליה רבא לרב**
 56 **יוסף, כך דרשו חכמים מקראות אלו, אם אדם משים עצמו כמדבר**
 57 **וְהָ שְׁהֵבֵל דְּשִׁין בּוֹ** (דורכים עליו), אזי התורה ניתנה (יניתנת) לו
 58 כְּמִתְּנֶה שלא ישכחנה, וְכִין שְׁנִיתְנָה לוֹ התורה כְּמִתְּנֶה נְחִילָא – אל
 59 נעשית היא לו כנחלה, שְׁנֵאמֵר 'מִמִּתְּנֶה נְחִילָא', וְכִין שְׁנִחֵלֵא אֵל
 60 הרי הוא עולה לגדולה, שְׁנֵאמֵר 'מִנְחִילָא כְּמוֹת', וְכִין שְׁנֵחֵלֵא אֵל
 61 לשון גובה וגדולה, וְאֵם לאחר שעלה התורה הוא מניס את לבו –
 62 תמנא, הקדוש הקדוש הוא מְשַׁפִּיל, שְׁנֵאמֵר 'מִכְמוֹת תִּנְיָא', וְכִין
 63 הוא לשון עמק ושפלות, וְאֵם חוּזֵר בּוֹ מגאותו ושב ומשפיל עצמו,
 64 **הַקְדוּשׁ בְּרִיךְ הוּא חוֹזֵר וּמִנְחִיָּה, שְׁנֵאמֵר (ישעיה מד) 'כֹּל יָמָא יִנְשָׂא'** –
 65 כל עמק יתרומם.
 66 הגמרא מביאה מימרא בענין דרך לימוד התורה: **אמר רב הונא,**
 67 **מאי דכתיב** – מה היא כוונת הכתוב (תהלים סח יא) **וְהִתְדָּ שִׁשְׁבוּ בָּהּ**
 68 **תְּכִין כְּמִתְּכֶדֶת לַעֲנִי אֱלֹהִים**, לומר לך, אם אדם משים את עצמו
 69 כְּהִתָּה זֶה שְׁדוּרְתָּ וְאוֹכֶלֶת, כלומר, כשם שהחיה הורגת ואוכלת
 70 מיד לאחר מכן, כך תלמיד חכם חוזר על תלמודו מיד לאחר
 71 ששמע מרבו. וְאִיכָא דְאָמַר – ויש אומרים שכן אמר רב הונא, אם
 72 משים אדם עצמו כחיה זו שְׁמִסְרָתָה וְאוֹכֶלֶת – שאוכלת את
 73 מאכלה אף כשהוא מלוכלך בטיט וכיוצא בזה, וכן תלמיד חכם
 74 אם אינו מקפיד על כבודו ומבזה עצמו על דברי תורה, תְּלַמּוּדוֹ
 75 מְתַקְּנִים בְּיָדוֹ, וְאֵם לאו – שאינו עושה כן, אֵין תְּלַמּוּדוֹ מְתַקְּנִים בְּיָדוֹ.
 76 וְאֵם הוא עוֹשֶׂה כֵּן, הַקְדוּשׁ בְּרִיךְ הוּא עוֹשֶׂה לוֹ כְּעוֹדֶה בְּעַצְמוֹ – בפני
 77 עצמו, שְׁנֵאמֵר (שם) **וְהִתְדָּ שִׁשְׁבוּ בָּהּ** לַעֲנִי אֱלֹהִים, דהיינו לזה שעשה
 78 עצמו כעני בדעת לחזור הרבה על התורה.
 79 הגמרא מביאה כמה ענינים שנמשלו אליהם דברי תורה: **אמר רבי**
 80 **חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב** – מה היא כוונת הכתוב
 81 (משלי כו יח) **'נַצֵּר תִּאֲנֶה יֹאכֵל פְּרִיָּה'**, וכי למה נמשלו דברי תורה
 82 כְּתִאֲנֶה – כאילו תאנים, לומר לך, מה תִּאֲנֶה זֶה

1 העבודה סביב צואר (גרגרת) של אדם, לומר לך, אם משים אדם
 2 את עצמו כְּעֶנֶק הֶה (כשרשרת זו) שָׂרָף עַל הַצֹּאֵר – העומדת
 3 רפויה על הצואר, ואינה מצומצמת בדוחק, כך אדם זה הוא נעים
 4 ומרוצה לבריות, וכמו כן הוא דומה לענק במה שהוא נָרָה וְאֵינוֹ
 5 נָרָה, דהיינו, כשם ששרשרת זו אינה נראית תדיר, אלא רק
 6 כאשר האדם מגביה את ראשו, אך ברוב פעמים בטרו וקנו
 7 מכסים אותו, כך תלמיד חכם אם אינו יוצא הרבה בשוק אלא
 8 יושב וחוזר על לימודו, אז תְּלַמּוּדוֹ מְתַקְּנִים בְּיָדוֹ, וְאֵם לאו – שאין
 9 מתקיימים בו תנאים אלו, אֵין תְּלַמּוּדוֹ מְתַקְּנִים בְּיָדוֹ.
 10 **ואמר רבי אלעזר, מאי דכתיב** – מה היא כוונת הכתוב (שיר השירים
 11 ה א) **'לִחְיוֹ כְּעִרְוַת הַבָּשָׂם'**, לומר לך, אם אדם משים את עצמו
 12 כְּעִרְוַת זֶה שְׁהֵבֵל דְּשִׁין (דורכים) בָּהּ, דהיינו שאין בו גסות הרוח,
 13 וְכִן הוא משים את עצמו כְּבֹשֶׂם זֶה שְׁהֵבֵל מְתַקְּנִים בְּיָדוֹ, דהיינו
 14 שהוא תלמיד תורה, אז תְּלַמּוּדוֹ מְתַקְּנִים בְּיָדוֹ, וְאֵם לאו –
 15 שאין בו תנאים אלו, אֵין תְּלַמּוּדוֹ מְתַקְּנִים בְּיָדוֹ.
 16 **ואמר רבי (אלעזר) [אלעזר], מאי דכתיב** – מה היא כוונת הכתוב
 17 (שמות לא יח) **'לוחות אבן'**, לומר לך, אם אדם משים (עצמו) אֵת לִחְיוֹ
 18 כְּבָבֵן זֶה שְׂאִיָּה נִמְחִית, כלומר, כשם שהאבן אינה נמחית מפני
 19 דריסת רגלי בני אדם, כך לחייו אינן מתעייפות מלחזור על
 20 תלמודו וללמוד לאחרים, אז תְּלַמּוּדוֹ מְתַקְּנִים בְּיָדוֹ, וְאֵם לאו אֵין
 21 תְּלַמּוּדוֹ מְתַקְּנִים בְּיָדוֹ.
 22 **ואמר רבי (אלעזר) [אלעזר], מאי דכתיב** – מה היא כוונת הכתוב
 23 שנאמר בלוחות הראשונות (שם לב טז) **'חרות על הלוחות'**, לומר לך,
 24 **אֵמְלִי** (אילו) לא נשתברו לוחות הראשונות, לא נשתבחה תורה
 25 מִיִּשְׂרָאֵל. כלומר, לא היה אדם שובח את תלמודו, שכן 'חרות'
 26 משמע 'חוק', שעל ידי הלוחות היתה התורה נחלקת בליבותיהם
 27 של ישראל ולא היתה משתכחת מהם כלולם.
 28 רב אחא בר יעקב אמר, יש ללמוד המקרא זה שאם לא היו הלוחות
 29 הראשונות משתברות [אף] אֵין כֹּל אומה וְלִשָׁן שוֹלֶטֶת בָּהֶן – לא
 30 היתה אף אומה יכולה לשלוט בבני ישראל, שְׁנֵאמֵר 'חרות', ויש
 31 לדרוש המקרא כך, אֵל תִּקְרֵי 'חרות' אֵלָּא 'חרות', דהיינו,
 32 שבשביל הלוחות היו בני ישראל נעשים בני חורין.
 33 הגמרא מביאה מימרא בענין 'תלמודו מתקיים בידו': **אמר רב**
 34 **מתנה, מאי דכתיב** – מה היא כוונת הכתוב (במדרב כא יח) **וּמִפְּקֶדֶת מִתְּנֶה**
 35 **מִתְּנֶה**, לומר לך, אם משים אדם את עצמו כְּמִתְּכֶדֶת זֶה שְׁהֵבֵל דְּשִׁין
 36 בּוֹ (דורכים עליו, דהיינו שאין בו גסות הרוח), תְּלַמּוּדוֹ מְתַקְּנִים
 37 בְּיָדוֹ, וְאֵם לאו – שאינו משים עצמו כמדבר, אֵין תְּלַמּוּדוֹ מְתַקְּנִים
 38 בְּיָדוֹ.
 39 הגמרא מביאה מעשה הנוגע לדרשה זו: **רבא בריה דרב יוסף בר**
 40 **קמא, הוה ליה מלחא לרב יוסף בריה** – היה לו כעס לרב יוסף
 41 עמו. **כי קמא מעלי יומא דכיפורי** – כאשר הגיע ערב יום הכיפורים,

הגמרא דורשת מקרא נוסף בענין זה: **אמר (רבה) [רבא] אמר רב**
סחורה אמר רב הונא, מאי דבית – מה היא כוונת הכתוב (משלי יג
 יא) **הון מהכל ימנע וקבץ על יד רבחה**. יש לדרוש מקרא זה לענין
 דברי תורה, אם עושה אדם את תורתו חבילות חבילות, דהיינו
 שגורס הרבה יחד, הרי זה **מתמנע** – תורתו מתמעטת, לפי שאינו
 יכול לחזור על תלמודו כפי הצורך, ומשתכח הימנו, ואם לאו –
 שאינו עושה כן, אלא קובץ על יד – לומד מעט מעט וחוזר, ורבחה
 – תורתו מתקיימת ומתרבה בידו.
אמר (רבה) [רבא], רצוי רבנן להא מלתא – יודעים התלמידים דבר
 זה, שהדרך לקיום התורה היא על ידי חזרת הלימוד, ועבדי עלה –
 ואף על פי כן הם עוברים על מימרא זו, ואינם חוזרים כפי הצורך.
אמר רב נחמן בר יצחק, אמא עבדתה – אני עשיתי כן, שלמדתי
 מעט וחזרתי על לימודי עד שהיה שגור היטב בפי, ואז המשכתי
 ללמוד ענין נוסף וחזרתי עליו, ואיני **בדיא** – וכך נתקיים
 תלמודי ביי.
 הגמרא מביאה ברייתא המפרשת את סדר לימוד התורה שהיה
 בזמן משה רבינו: **תנו רבנן בברייתא, כיצד פיר משנה** – כיצד למדו
 ישראל תורה שבעל פה, **משנה למד את התורה מפי הנבונה** – מפיו
 של הקדוש ברוך הוא, לאחר מכן **בבית** וישב לפני משה,
ושנה לו משה פירקו – ולימודו, לאחר שסיים ללמוד נסתלק אחרון
 ממקומו וישב לשמאל משה. **בבית** בניו של אהרן, אלעזר ואיתמר,
 וישבו לפני משה וישנה להן **משנה פירקו**, כלומר, אותו הפרק עצמו
 שלמד לאחר שבו ולימד לאלעזר ואיתמר. לאחר שסיים ללמודם
 נסתלקו בניו של אהרן לצדדים, **אלעזר ישב לימין משה, ואיתמר**
ישב לשמאל אהרן.
רבי יהודה אומר, לעולם אהרן לימין משה חזר, כלומר, אף
שמתחילה נתישב אהרן לשמאלו של משה, היינו משום שלא
היה אדם אחר היושב לצד משה, ואין זה כבוד לישב לימין הרב
כשאין אחר היושב בשמאל. אבל עתה שיושבים בניו של אהרן
לצד משה, כבוד הוא לאהרן ולמשה שיחזרו אהרן וישב בימיו
לצד משה, שהרי גדול הוא מבניו.
 לאחר מכן **בבית** הוקנים וישבו לפני משה, וישנה להן **משנה את**
פירקו – את הפרק ששנה כבר לאהרן ולבניו. לאחר שסיימו את
 לימודם נסתלקו הוקנים וישבו לצדדים, ובביתם כל העם וישבו לפני
 משה, וישנה להן **משנה את פירקו**.
נמצא בסיומם של דברים, **כך אהרן ארבעה** – אהרן שמע ממשה
 כל פרק ופרק ארבע פעמים, **כך בניו שלשה, ובית הוקנים שנים,**
ובית כל העם אחד.
 לאחר מכן נסתלק משה והלך לו, וישנה להן **אהרן פירקו** – שב אהרן
 ולימד פרק זה לבניו ולזקנים ולכל ישראל. וכשסיים ללמודם
 נסתלק **אהרן והלך לו, ושנו להן בניו של אהרן את פירקו** לזקנים
 ולכל ישראל, ובכשיימו ללמודם נסתלקו בניו של אהרן והלכו
 להם, ושנו להן **הזקנים את פירקו** לכל ישראל.
נמצא **כך הכל ארבעה** – נמצא שהכל שנו פרק זה ארבע פעמים.
 אהרן שנאו ארבע פעמים מפיו של משה, בניו שנו שלש פעמים
 מפיו של משה ואחד מאהרן, הזקנים שמעו פעמים מפיו של משה
 ופעם אחת מפיו של אהרן ופעם אחת מפיהם של בניו, ואילו כל
 ישראל שמעו פעם אחת מפיו של משה, אחת מאהרן, אחת מבניו,
 ואחת מן הזקנים.
מבוא אמר רבי אלעזר, חייב אדם לשנות לתלמידו כל פרק ופרק
ארבעה פעמים. והדברים קל וחומר, ומה אהרן שהיה חכם ומבין,
שלימד מפי משה שהיה מסדר הדברים כשולחן הערוך, ומשה היה
 יודע הדברים בבירור גמור שהרי למד מפי הנבונה, ומתוך בירורו
 היה יודע לכוין הדברים וללמדם, ונמצא שהיה מסתייע הדבר
 לאהרן שתתקיים התורה בליבו ויבין מהו, כך – ומכל מקום
 הוצרך ללמוד ארבע פעמים. הריש – אדם פשוט שקשה לו
 להבין, הולמד מפי הריש אחר שאינו יודע הדבר בבירור כל כך,
 על אחת כמה וכמה שאין לו לפחות מארבע פעמים.
רבי עקיבא אומר, מניין שהייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו –

כל זמן שאדם ממשש מה מוצא בה תאנים, לפי שאינו מתבשרות
 בפעם אחת, אלא היום מעט ולמחר מעט, וכל שעה יש באילן
 תאנים שראוי לאכול מהן, אף דברי תורה כל זמן שאדם הונהג
 – לומד, מעיין בקה, הרי הוא מוצא בהן טעם חדש.
אמר רבי שמואל בר נחמני, מאי דבית – מה היא כוונת הכתוב
 (משלי יט) **אלילת אהבים ויעלת ח' וגו', וכי למה נמשלו דברי תורה**
לאילת – אילנה, לומר לה, מה אילת רחמה צר – פתח בית הרחם
 שלה צר, ולפיכך היא חביבה על בועלה כל שעה ושעה כמו בשעה
 ראשונה שנשאה, אף דברי תורה חביבין הן על לומדיהן כל שעה
 ושעה שחוזרים והוגים בהם כמו בשעה ראשונה שלמדו אותם.
 עוד נאמר בכתוב (סו) **ויעלת ח', והוא משל לתורה שפעלת הן על**
לומדיה – שנותנת את הן הלומדים בה בעיני כל רואיהם, שהכל
מנשאים ומרוממים אותם.
 עוד נאמר שם **דדיה ירוך ככל עת', ויש לברר, למה נמשלו דברי**
תורה לירד שהתינוק יונק הימנו. אלא לומר לה, מה דהן כל זמן
 שהתינוק ממשש בו לניק מוצא בו חלב, אף דברי תורה כל זמן
 שאדם הונהג בהן הרי הוא מוצא בהן טעם ודבר חידוש.
 עוד נאמר שם **באהבה תשנה תמיד', כלומר, בשביל אהבתך את**
התורה עשה עצמך שוגה ופתי, להניח את עסקך ולרוץ לברר
הלכה, כגון – כמז שהיה נהגו רבי אלעזר בן פרת, שאמר עליה על
רבי אלעזר שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של העיר
ציפורי, וסדינו – בגד עליון שהוא מתעטף בו) היה מוטל בשוק
העליון של ציפורי, שמתוך שהיה שקוע בלימודו שכח סדינו
בשוק. (תנא) אמר רבי יצחק בן אלעזר, פעם אחת בא אדם ליטול
– ליטול את הסדין לעצמו, ונמצא בו נחש שרף, ששלחו הקדוש
ברוך הוא לשמור הסדין לבעליו.
 הגמרא מביאה ברייתא הדורשת מקרא על לומדי התורה: **תנא**
רבי – שנו ברייתא בבית מדרשו של רב ענן, מאי דבית – מה היא
 כוונת הכתוב (שופטים ה) **דבני אתנות צהרות ישיבי על מדין [והלכי**
על דרך שיחו], מקרא זה יש לדורשו על לומדי תורה, דוכבי
אתנות אלו הם תלמידי חכמים שרובים ופוחלצין מעיר לעיר
ומפדינה למדינה, כדי ללמוד (בו) תורה. צהרות' היינו שעושין
אותה – את התורה) ברורה ומחוררת בצתרים. ישיבי על מדין, שהם
יושבין ודנין דין אמת לאמתיה, והלכי אלו פעלי – לומדי מקרא,
על דרך' אלו פעלי משנה, שיחו' אלו פעלי תלמוד, שכל שיחתן היא
בדברי תורה.
 הגמרא מביאה מקרא שממנו יש ללמוד כיצד הוא סדר הלימוד
 הנכון: **אמר רב שיבי משום רבי אלעזר בן יצחק, מאי דבית** – מה
 היא כוונת הכתוב (משלי יב כו) **לא יחרוך רמיה צידו, יש לדרוש**
תיבת 'חרוך' בדרך נוטריקון ולפרש כך, לא יתה ולא יאריך ימים
צייד הרמא. כלומר, אדם המרבה בגירסת התורה ואינו חוזר
עליה, ומרמה את חבריו לומר 'ראו כמה תורה יודע אני', לא
יחיה ולא יאריך ימים.
 הגמרא מביאה דעה החולקת על דרשה זו: **רב ששת אמר, ציד**
הרמא יחרוך. כלומר, אין מקרא זה עוסק באדם הלומד ואינו
חוזר, שאין לו רמאי אלא שוטה, ואדרבה, מקרא זה עוסק באדם
הלומד וחוזר, שעל ידי כן מתקיים תלמודו בידו, והוא נמשל
לצייד ערום וחכם, אשר צד עופות ומשמרם שלא יברחו מידו,
והוא זה אשר 'חרוך' – יצלה) עופות אלו ויאכלם. וכוונת הכתוב
לתמוה 'וכי לא יחרוך רמיה צידו', האם הצייד הערום לא יצלה
העופות ויאכלם, הרי ודאי יעלה הדבר בידו לשמור את העופות
שניצודו לבל יברחו הימנו.
בי אהא – כאשר באו רב דימי מארץ ישראל לבבל, אמר, משה
למה הדבר דומה, לצייד משנה, אף ראשון ראשון משבר
בנפיו – אם מושב את כנפיו של כל עוף שהוא צד, הרי זה משתמר
בידו, שהרי שוב אינו יכול לעוף. ואם לאו – שאינו עושה כן, אין
העוף משתמר בידו, אלא פורח הימנו. והוא משל לדברי תורה,
שאם חוזר אדם על תלמודו הרי הוא משתמר בידו, ואם גורס
ואינו חוזר לא נשאר בידו מאומה.

52 דְּמִצְוָה – יום אחד באו אנשים באמצע לימודו כדי לקרותו לאיזה
 53 צורך דבר מצוה בשוק, ואמר להם שלאחר שיגמור את לימודו עם
 54 אותו תלמיד ייצא לדבר מצוה זו. לאחר שציאו האנשים מלפניהם
 55 תָּנָא לֵיה – המשיך רבי פרידא לשנות לאותו תלמיד עד שסיים
 56 ארבע מאות פעמים, ולא נָסַר – אך התלמיד לא הבין את לימודו.
 57 אָמַר לֵיה רבי פרידא לתלמידו, הֲאִידְנָא מָאִי שָׁנָא – מה שונה פעם
 58 זו, שתמיד מבין אתה לאחר ארבע מאות פעמים, ואילו היום אינך
 59 מבין. אָמַר לֵיה התלמיד לרבי פרידא, מִהֲרֵי שְׁעָתָא דְּאָמְרוּ לֵיה
 60 לְמַר אִבְיָא מִלְּתָא דְּמִצְוָה – מאותה השעה שאמרו לו להרב
 61 שצריכים אותו לדבר מצוה בשוק, אֲסָחָא לְדַעְתָּא – הסחתי דעתי
 62 מן הלימוד, וְכָל שְׁעָתָא אֲמִינָא הֲשָׁתָא קָאִי מַר הֲשָׁתָא קָאִי מַר – וכל
 63 רגע אמרתי לעצמי עכשיו יקום הרב, עכשיו יקום הרב, ולפיכך
 64 לא הבנתי אפילו לאחר ארבע מאות פעמים. אָמַר לֵיה רבי פרידא
 65 לתלמידו, הֵב דַּעְתִּיךָ וְהֵנִי לִיךָ – תן דעתך ואשוב לך פרק
 66 זה ארבע מאות פעמים, ואין אני יוצא לאותו דבר מצוה. הֲדַר תָּנָא
 67 לֵיה אֲרִבְעָא מֵאָה זִמְנִי [אֲחֲרֵינִי] – ואכן שב רבי פרידא ושנה
 68 לתלמידו פרק זה ארבע מאות פעמים נוספות. נִפְקָא בַּת קָלָא
 69 וְאָמְרָה לֵיה – יצאה בת קול ואמרה לו לרבי פרידא, נִיחָא לִיךָ
 70 דְּלִפְסוּ לָךְ אֲרִבְעָא מֵאָה שָׁנִי – האם חפץ אתה שיוסיפו לך ארבע
 71 מאות שנות חיים, או דַּתְיוּבָא אֶת דְּרִדָּךְ לְעֶלְמָא דְּאָתִי – או שתוכו
 72 אתה וכל בני דורך לחיי העולם הבא. אָמַר רבי פרידא, רוצה אני
 73 דַּתְיוּבָא אֲנָא וְדָרְיִי לְעֶלְמָא דְּאָתִי – שאזכה אני וכל בני דורי לחיי
 74 העולם הבא. אָמַר לָהֶן תְּקִדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לפמליא של מעלה, תָּנוּ
 75 לוּ זוּ וְזוּ, גם שיתוסיפו לו ארבע מאות שנות חיים, וגם שיוכו הוא
 76 וכל דורו לחיי העולם הבא.
 77 הגמרא מביאה מימרות בענין חשיבות עשיית סימנים בלימוד:
 78 אָמַר רב חֲסָדָא, אֵין הַתּוֹרָה נִגְנִית אֱלָא כְּעֵשִׂית סִימְנִי, דְּהֵינּוּ,
 79 שיעשה אדם לעצמו סימנים לשמעות שלמד כדי שיוכר,
 80 שְׁנַאמְרַר (דברים לא ט) 'לְמַדְהָ אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמָּה בְּפִיהֶם, אֵל תִּקְרֶה
 81 'שִׁמָּה' אֱלָא 'סִימְנָה', דְּהֵינּוּ, שנצטוו משה ללמד את בני ישראל
 82 את הגירסא יחד עם סימניה ולישימה בפייהם.
 83 שְׁמַעָה – שמע מימרא זו רב תְּחִלְיָא מִפְּעֻקְבָּא, אֲזַל אֲמַרְהָ קְמִיָּה –
 84 הלך ואמר לה לפני דְּרָבִי אֲבָהוּ. אָמַר לוּ רבי אבהו, אַתּוּן מִתְּתִים
 85 מִתְּנִיתוּ לָהּ – אתם למדים ענין זה משם, דְּהֵינּוּ מִן הַמִּקְרָא 'שִׁמָּה
 86 בְּפִיהֶם, אֵין מִתְּתִין לָהּ – ואילו אנחנו למדים זאת ממקרא
 87 זה (דברים לא ט) 'הַצִּבְי לָךְ צִינִים שִׁמִּי לָךְ' וְנִי, ויש לדרוש שכונות
 88 המקרא ללמדנו עֲשׂוּ צִינִים (י-סימנים) לְתוֹרָה.
 89 מבררת הגמרא: וּמָאִי שְׁמַעָה דְּהָאִי צִינִי לִישְׁנָא דְּסִימְנָא הוּא – מנין
 90 יש ללמוד ש'ציון' הוא לשון 'סימן'.
 91 מבארת הגמרא: יש ללמוד זאת ממה דְּבָתִּיב (יחזקאל לו טו) וְרָאָה
 92 עֵצִים אֲדָם וְכָנָה אֲצִלּוּ צִינִי, כלומר, כאשר ראה עצם אדם על
 93 הדרך הניח שם סימן, כדי שיראו הולכי דרכים ועושי טהרות
 94 ויפריש משם.
 95 רבי אֲלֵיעֶזֶר אָמַר, מִתְּקָא – יש ללמוד לעשות סימנים לתורה
 96 ממקרא זה (משלי יא ט) 'אֲמֹר לְחֶכְמָה אֲחָתִי אֶת וּמִדַּע לְבִינָה תִקְרָא',
 97 עֲשֵׂה מוֹדָעִים לְתוֹרָה, כלומר, עשה סימנים המודיעים לך את סדר
 98 לימודך.
 99 רַבָּא אָמַר, מִקְרָא זֶה יֵשׁ לְדוֹרְשׁוֹ בַּאֲפֻן אַחַר, עֲשֵׂה מוֹדָעִים לְתוֹרָה,
 100 כלומר, שתיבה זו היא מן התיבות המתחלפות, ובמקום 'מודעים'
 101 יש לקרוא 'מודעים', דְּהֵינּוּ שִׁיבָע הָרַב עֵתִים לְתַלְמִידִי, שידעו
 102 מתי לבוא ולשנות לפניו.

1 עד שיבין התלמיד הדבר על בוריו, שְׁנַאמְרַר (דברים לא ט) 'וְלִמְדָה אֶת
 2 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'. וּמִנִּין שְׁחִיב ללמד את תלמידיו עַד שְׁתָּהָא מִשְׁנַתם
 3 סוּרִיהּ (שגוריה) בְּפִיהֶם, שְׁנַאמְרַר (ש) 'שִׁמָּה בְּפִיהֶם' וּמִנִּין שְׁחִיב
 4 הָרַב לְהִרְאֹת לוֹ (ל-לתלמידו) פָּנִים, כלומר, ליתן לו טעם בכל דבר
 5 ששלמדו, ולא יאמר לו 'כך שמעתי, הבן אתה הטעם מעצמך',
 6 שְׁנַאמְרַר (שמות כא א) 'וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לְפָנֶיהֶם, ולא נאמר
 7 'אשר תלמדם, ומכאן שצריך לסדר ולשים לפנייהם טעם המיישב
 8 את תלמודם.
 9 הגמרא מבררת את דברי הברייתא בענין סדר לימודם של בני
 10 ישראל: מִקְשָׁה הַגְּמָרָא: וְלִינְקְרוּ בּוֹלְהוּ מִמֶּשֶׁה – שילמדו כל
 11 ישראל יחדיו את פירקם ארבע פעמים מפיו של משה, ומדוע
 12 הוצרכו לחלק באופן כזה, שתחילה ילמד לאחרון, ואחר כך לבניו
 13 ולזקנים.
 14 מותרת הגמרא: טעם הדבר שעשו כן הוא בְּרִי לְחִלּוֹק כְּבוֹד לְאַהֲרֹן
 15 ללמדו בפני עצמו, וְכֵן לְחִלּוֹק כְּבוֹד לְבָנָיו בְּפָנֵי עַצְמָם, וְלִחְלוֹק
 16 כְּבוֹד לְזָקֵנִים בְּפָנֵי עַצְמָם.
 17 שבה הגמרא ומקשה: וְנִיעוּל אַהֲרֹן וְיִנְיָמַר מִמֶּשֶׁה – שיכנס אהרן
 18 וילמד ממשו את פירקו ארבע פעמים, ולאחר מכן יילך משה
 19 לביתו, וְלִיעוּל בָּנָיו וְלִינְקְרוּ מֵאַהֲרֹן – ויכנסו בניו של אהרן וילמדו
 20 מאביהם פרק זה ארבע פעמים, ולאחר מכן יילך אהרן וְלִיעוּל
 21 זְקֵנִים וְלִינְקְרוּ מִבָּנָיו – ויכנסו הזקנים וילמדו מבניו של אהרן ארבע
 22 פעמים, וְלִיעוּל וְלִינְקְרוּנָהּ לְבוֹלְהוּ יִשְׂרָאֵל – ויילכו הזקנים וילמדו
 23 לכל ישראל ארבע פעמים.
 24 מתרצת הגמרא: בִּין דְּמִשָּׁה מִפִּי הַתּוֹבָה נָסַר – מאחר שמשו למד
 25 מפיו של הקדוש ברוך הוא, מִסְתַּיָּעָא מִלְּתִיה – מסתייע הדבר יותר
 26 שישמעו כל ישראל מפיו של משה, ולפיכך נסדר הדבר באופן זה
 27 שישמעו ישראל ממשו לפחות פעם אחת.
 28 הגמרא מפרשת את מחלוקתם של רבי יהודה וחכמים בענין מקום
 29 מושבו של אהרן: אָמַר מַר – הובא לעיל בברייתא, רַבִּי יְהוּדָה
 30 אָמַר, לְעוֹלָם אַהֲרֹן לִימִין מִשָּׁה חוּזַר.
 31 מבררת הגמרא: כְּמָאֵן אֲזַלָּא הָא דְּתַנָּיָא – כשיטת מי הולך דין זה
 32 ששנינו בברייתא, שְׁלִשָּׁה שְׁהִי מְחִלְכִין בְּדִרְךָ, רב ושני תלמידיו,
 33 סדר הליכתם כך הוא, תָּרַב מִהֲלֹךְ בְּאִמְצָא, וְגִדּוֹל הַתְּלַמִּידִים מִהֲלֹךְ
 34 בְּיָמִינוּ, וְקָטָן בְּשִׁמְאָלוֹ. לִימִין – האם נאמר שברייתא זו כרבי יהודה
 35 הָיָא, הסובר שאהרן היה יושב לימינו של משה, לפי שחשוב היה
 36 וְיָאֵל בְּרַבְּקָן הַסּוֹבְרִים שֶׁהִיא אַהֲרֹן יושב לשמאלו של משה,
 37 ואילו אלעזר בנו יושב היה לימין משה.
 38 דוחה הגמרא: אֲפִילוּ תִּימָא – אפילו אם תאמר שברייתא זו גם
 39 כשיטת רַבְּקָן היא אין בכך קושיא, שאף הם מורים שגדול
 40 התלמידים מהלך או יושב לימינו של הרב, כשיש אחר המהלך
 41 או יושב בשמאלו, וטעם הדבר שהם סוברים שאהרן ישב
 42 לשמאל משה הוא מִשּׁוּם מִיִּדְּהָא דְּאָהֲרֹן – כדי שלא להטריח את
 43 אהרן לקום ממקומו, שהרי מתחילה לא יכול היה לישב לימינו
 44 של משה, לפי שלא היה עדיין אחר שישב לשמאלו, ולאחר
 45 שסיימו בניו את פירקם לא רצו להטריחו לאחר לקום ממקומו
 46 ולעבור לישב לימין משה, ולפיכך ישב אלעזר לימין משה ואהרן
 47 נותר במקומו לשמאלו של משה.
 48 הגמרא מביאה מעשה שאירע עם רבי פרידא: רַבִּי פְּרִידָא הָוָה לֵיה
 49 הַהוּא תְּלַמִּידָא – היה לו תלמיד אחד, דְּהָוָה תָּנִי לֵיה אֲרִבְעָא מֵאָה
 50 זִמְנִי וְנָסַר – שהיה שונה לו רבי פרידא את תלמודו ארבע מאות
 51 פעמים, ורק לאחר מכן היה התלמיד מבין. וְיָקָא חַד בְּעֵינָהּ לְמִלְתָּא